

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΟΛΕΓΙΟ «ΛΟΓΟΣ»
ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Εποπτεία: Msc. Θεανώ Κοστόλι

Συνεργάτες: Vasil Kasneci, Fatjon Postolli, Mateo Tauzi & Dorina Verushi

Αντίστροφη αλφαβήτιση: Vasil Kasneci

Τίρανα
Α' έκδοση, Ιανουάριος 2024

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Εισαγωγικά

Το *Αντίστροφο Λεξικό της Αλβανικής Γλώσσας* (2024) αποτελεί ένα συλλογικό έργο σε ηλεκτρονική μορφή ανοιχτής πρόσβασης που ξεκίνησε το 2020 στο πλαίσιο των μαθημάτων γλωσσολογίας του Τμήματος Γλωσσών και Λογοτεχνίας του Πανεπιστημιακού Κολεγίου ΛΟΓΟΣ, μετά τη διαπίστωση ότι η αλβανική δεν διαθέτει αντίστροφο λεξικό, δηλ. ένα λεξικό του οποίου τα λήμματα αλφαβητίζονται από το ληκτικό γράμμα προς το αρκτικό, από το τέλος προς την αρχή των λέξεων.

Σημείο εκκίνησης αποτέλεσε το *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής* (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2003). Με πρωτοβουλία της καθ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη ανατέθηκε το συλλογικό αυτό έργο σε μια ομάδα τεσσάρων τελειόφοιτων φοιτητών¹ του Πανεπιστημιακού Κολεγίου «Λόγος» υπό την εποπτεία της καθηγήτριας Θεανώ Κοστόλι. Βάση για τη συγκρότηση του λημματολογίου αποτέλεσε το έγκυρο *Λεξικό της Αλβανικής Γλώσσας* της Ακαδημίας των Τιράνων (2006), το οποίο περιέχει περίπου 50.000 λήμματα μαζί με τα υποταγμένα λήμματα (ενδολήμματα), τα οποία εμφανίζονται όταν ο λημματικός τύπος είναι ρήμα. Τα λήμματα αυτά ανήκουν σε τέσσερις γραμματικές κατηγορίες: ρήμα σε παθητική φωνή, επίθετο, ουσιαστικό ή επίρρημα. Κατά την υπαγωγή διατηρείται η ρίζα του ρήματος στην ενεργητική φωνή με προσθήκη σε αυτή επιθημάτων ή καταλήξεων ανάλογα με τη νέα κατηγορία. Στο *Αντίστροφο Λεξικό της Αλβανικής Γλώσσας* τα λήμματα αυτά εντάχτηκαν ισότιμα και κατατάχτηκαν στην αλφαβητικά τους σειρά.

2. Το Αντίστροφο Λεξικό της αλβανικής Γλώσσας

Η μακροδομή του λεξικού, δηλ. ο κατάλογος με τα λήμματα που είναι καταταγμένα σε αντίστροφη αλφαβητική σειρά, έχουν αντληθεί, όπως αναφέρθηκε, από το *Λεξικό της Ακαδημίας των Επιστημών*. Είναι γνωστό ότι το λεξιλόγιο κάθε γλώσσας μεταβάλλεται πιο έντονα και με γοργότερους ρυθμούς από όλα τα υποσυστήματα της γλώσσας (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία, πραγματολογία), επειδή παρακολουθεί πιο στενά την κοινωνική εξέλιξη. Ωστόσο κανένα λεξικό δεν μπορεί να περιλάβει όλο τον πλούτο μιας γλώσσας, για λόγους που οφείλονται τόσο στην ίδια τη γλώσσα όσο και στη φύση της λεξικογραφικής πρακτικής αλλά και στους στόχους κάθε λεξικού. Αυτή η αδυναμία θεραπεύεται έως ένα βαθμό με τις συνεχείς βελτιωμένες και επαυξημένες επανεκδόσεις των λεξικών.

Η μικροδομή του Αντίστροφου Λεξικού, δηλ. το σύνολο των πληροφοριών που παρέχονται για κάθε λήμμα, αποτελεί σημαντικό μέρος της λεξικογραφικής εργασίας και περιλαμβάνει κωδικοποιημένες πληροφορίες για κάθε λήμμα του λεξικού, που αφορούν το μέρος του λόγου, το γένος, τον αριθμό, τη φωνή κτλ. με βάση την ορθογραφία του *Λεξικού της Ακαδημίας των Επιστημών*. Π.χ. το ουσιαστικό, το οποίο καταγράφεται πάντα στον αόριστο τύπο και στην ονομαστική πτώση, συνοδεύεται από οι πληροφορίες που αφορούν με την κατηγορία του, το γένος και τον αριθμό στην κοινή μορφή. Ένα ουσιαστικό, όταν περιλαμβάνει και τα δύο γένη, καταγράφεται στο αρσενικό αλλά σηματοδοτείται στην κωδικοποίηση ότι έχει και θηλυκό γένος (E:mfñ) όπως το ορίζει η

¹ Πρόκειται για τους νυν πτυχιούχους Vasil Kasneci, ο οποίος ανέλαβε επιπλέον και την αυτόματη αντίστροφη αλφαβήτιση, τον Fatjon Postolli, τον Mateo Tauzi και τη Dorina Verushi.

γραμματική, ενώ στην περίπτωση που ένα ουσιαστικό δηλώνει διπλό αντικείμενο αυτό αναφέρεται δύο φορές.

Παραδείγματα:

ΛΗΜΜΑ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ
Mëngjes	πρωί	E: mnj
Natë	νύχτα	E: fnj
Parë (Njëra nga të pesë shqisat)	ώραση	E: asnj
Parë (Ai që është në krye të një pune)	αρχηγός	E: mnj
Grumbuj	πλήθη	E:msh
Të korrat	θερίσματα	E:assh
Perime	λαχανικά	E: fsh
Fotoreporter	φωτορεπόρτερ	E:mfnj

Όσον αφορά τα επίθετα, αναγνωρίζονται δύο κατηγορίες επιθέτων: έναρθρα και άναρθρα, η διαίρεση αυτή όμως είναι συντακτική. Στην κωδικοποίηση του λεξικού καταγράφονται τα επίθετα χωρίς άρθρο στο αρσενικό στον ενικό αριθμό (Mb:mnj), ενώ το θηλυκό γένος προβλέπεται από την γραμματική, όμως υπάρχει και η ξεχωριστή κωδικοποίηση (Mb:fnj) για τα επίθετα χωρίς άρθρο που σχηματίζουν μόνο θηλυκούς τύπους. Ενώ τα έναρθρα επίθετα που το άρθρο προσδιορίζει το γένος τους κωδικοποιούνται στην ίδια κατηγορία (Mb:mfnj). Μια άλλη κατηγορία στα επίθετα είναι τα ουσιαστικοποιημένα. Στην αλβανική γλώσσα το ουσιαστικοποιημένο επίθετο διαφέρει τυπικά από το ουσιαστικό λόγω της παρουσίας του προτιθέμενου άρθρου. Η κωδικοποίηση αυτής της κατηγορίας δίνει πληροφορίες για τη γραμματική κατάσταση ως επίθετο και ουσιαστικό και προσδιορίζει το γένος και τον αριθμό στην αρχική του κατάσταση (Mb:mnj, E:mfnj).

ΛΗΜΜΑ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ
Mëngjarash	αριστερόχειρας	Mb:mnj – επίθετο χωρίς άρθρο, αρσενικό ενικό
Normale	κανονική	Mb:fnj – επίθετο χωρίς άρθρο, θηλυκό ενικό
Mërzitur	στενοχωρημένος	Mb:mfnj – επίθετο με άρθρο, αρσενικό ή θηλυκό στον ενικό
Pastërtor	καθαρός	Mb:mnj, E:mfnj – ουσιαστικοποιημένο επίθετο

Στην περίπτωση του ρήματος η κωδικοποίηση γίνεται με βάση τη φωνή και περιέχει πληροφορίες για τον τρόπο, τον χρόνο και την ίδια τη φωνή. Διακρίνονται επίσης βοηθητικά ρήματα, ημιβοηθητικά και απαρέμφατα που κωδικοποιούνται ως εξής: F:dtjn, F:dtv, F:gjnd, F:nd, F:pv.

Τα υπόλοιπα μέρη του λόγου καταγράφονται στο λεξικό με την απλή τους μορφή: Αριθμητικό, Αντωνυμία, Επίρρημα, Πρόθεση, Σύνδεσμος, Μόριο, Άρθρο, Επιφώνημα.

ΛΗΜΜΑ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ
-------	-----------	---------------

Mënjanohem	Παραμερίζομαι	F:dtjn – ρήμα, σε πρώτο πρόσωπο, οριστική, ενεστώτα, παθητική φωνή
Mënjanoj	Παραμερίζω	F:dtv – ρήμα, σε πρώτο πρόσωπο, οριστική, ενεστώτα, ενεργητική φωνή
Kam	Έχω	F:nd – βοηθητικό ρήμα
Mund	Μπορώ	F:gjnd – ημιβοηθητικό ρήμα
Duhet	Πρέπει	F:pv – απρόσωπο ρήμα
Oshtin	Αντηχεί	F:dtv – ρήμα, σε τρίτο πρόσωπο, οριστική, ενεστώτα, ενεργητική φωνή

3. Χρησιμότητα

Το *Αντίστροφο Λεξικό της Αλβανικής γλώσσας* είναι ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για έναν γλωσσολόγο που μελετάει τη δομή των λέξεων της αλβανικής γλώσσας, γιατί δίνει μια πιστή εικόνα της μορφολογικής δομής της, επειδή μεγάλο μέρος των μορφολογικών πληροφοριών καταγράφονται στο τέλος κάθε λέξης, όπως είναι οι γραμματικές καταλήξεις που αφορούν την κλίση και τα επιθήματα για την παραγωγή νέων λέξεων. Επίσης το λεξικό αυτό βοηθάει για να δημιουργήσουμε πίνακες στατιστικής συχνότητας των ληκτικών δομών της γλώσσας, λ.χ. ποιες καταλήξεις εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα στο λεξιλόγιο της αλβανικής. Τέλος το λεξικό αυτό είναι πολύ χρήσιμο για ποιητές που αναζητούν λέξεις που τελειώνουν με ένα συγκεκριμένο τέρμα ή για επιγραφολόγους που εξετάζουν διάφορα κατεστραμμένα ή ελλιπή κείμενα, π.χ. μια πέτρινη επιγραφή ή ένα καμμένο έγγραφο που είχε μόνο το τελευταίο μέρος μιας λέξης. Αντίστροφα λεξικά αυτού του τύπου έχουν εκδοθεί για τις περισσότερες αλφαβητικές γλώσσες.

4. Επίλογος

Το *Αντίστροφο Λεξικό της Αλβανικής γλώσσας* εμπλουτίζει την λεξικογραφία της αλβανικής παρέχοντας μια λεπτομερή εικόνα της μορφολογικής δομής της γλώσσας και αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τις διάφορες κατηγορίες χρηστών που αναφέραμε, όπως τους γλωσσολόγους, τους ερευνητές της γλώσσας, τους ποιητές, αρχαιολόγους, φοιτητές κ.ά.

Σήμερα στην αλβανική γλώσσα δεν υπάρχει παρόμοιο λεξικό και η προσπάθειά μας να το προσφέρουμε με ανοιχτή πρόσβαση είναι και πρωτότυπη και ωφέλιμη. Η όλη εργασία μας έγινε με συστηματικό τρόπο και με βάση τα δεδομένα της γλωσσολογίας.

Ελπίζουμε ότι η προσπάθειά μας αυτή θα φέρει ευεργετικούς καρπούς στον επιστημονικό τομέα της γλωσσολογίας και το λεξικό αυτό θα χρησιμεύσει σε πολλές έρευνες και εφαρμογές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Άννα, 2003: *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- *Gramatika e Gjuhës Shqipe, Morfologjia*, 2002. Akademia e Shkencave V.I. Tiranë: Maluka.
- *Fjalori i Gjuhës Shqipe*, 2006. Akademia e Shkencave. Tiranë: Akademia.
- *Drejtshkrimi i Gjuhës Shqipe*, 1973. Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë.

- *Fjalor Etimologjik i Gjuhës Shqipe*, 2017. Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Οι συντομογραφίες που περιγράφουν τη γραμματική κατηγορία των λημμάτων του *Αντίστροφου Λεξικού της Αλβανικής* είναι οι εξής:

- E:asnj – ουσιαστικό, μόνο στο ουδέτερο στον ενικό
- E:assh – ουσιαστικό, μόνο στο ουδέτερο στον πληθυντικό
- E:fnj – ουσιαστικό, μόνο στο θηλυκό στον ενικό
- E:fsh – ουσιαστικό, μόνο στο θηλυκό στον πληθυντικό
- E:mnj – ουσιαστικό, μόνο στο αρσενικό στον ενικό
- E:msh – ουσιαστικό, μόνο στο αρσενικό στον πληθυντικό
- E:mfnj – ουσιαστικό, στο αρσενικό και θηλυκό στον ενικό. Γράφεται μόνο το αρσενικό, γιατί το θηλυκό προβλέπεται από τη γραμματική.
- F:dtjn – ρήμα, σε πρώτο πρόσωπο ή σε τρίτο πρόσωπο του ενικού, οριστική, ενεστώτα, παθητική φωνή
- F:dtv – ρήμα, σε πρώτο πρόσωπο ή σε τρίτο πρόσωπο του ενικού, οριστική, ενεστώτα, ενεργητική φωνή
- F:gjnd – ημιβοηθητικό ρήμα
- F:nd – βοηθητικό ρήμα
- F:pn – απρόσωπο ρήμα
- Fj.u. – παροιμία
- Fraz. – φρασσεολογισμός
- Lidh. – σύνδεσμος
- Mb:fnj – επίθετο χωρίς άρθρο, θηλυκό ενικό
- Mb:mfnj – επίθετο με άρθρο, αρσενικό και θηλυκό στον ενικό
- Mb:mnj – επίθετο χωρίς άρθρο, αρσενικό ενικό
- Ndajf. – επίρρημα
- Num. – αριθμητικό
- Nyj. – άρθρο
- Onomat. – ονοματοποιία
- Palak. – άκλιτο
- Parafj. – πρόθεση
- Parasht. – πρόθημα
- Pasth. – επιφώνημα
- Përem. – αντωνυμία
- Pj. – μόριο
- Pjes. – μετοχή
- Prapasht. – επίθημα
- Shkurt. – συντομογραφία